

Goethova nauka o metamorfóze

Most k duchovní vědě

Centrem anthroposofického hnutí a Všeobecné anthroposofické společnosti je „Svobodná vysoká škola pro duchovní vědu“ v Dornachu u Basileje ve Švýcarsku. Jejím hlavním pracovištěm je již zmíněná, na pahorku postavená, daleko viditelná budova, která byla na popud Rudolfa Steinera nazvána *Goetheanum*. Název nebyl zvolen proto, aby bylo využito dobře znějícího jména, ale z podstatných vnitřních důvodů. Anthroposoficky orientovaná duchovní věda má své kořeny a předchůdce v duchovním úsilí velkých německých básníků a myslitelů a mohla vzniknout jen na duchovně dobře předem připravené půdě středoevropského prostoru.

V životopise Rudolfa Steinera se tato skutečnost zrcadlí v tom, že studium na Vysoké technické škole ve Vídni ho vedlo k osobnímu osudovému setkání a přátelství s vysoce uctívaným učitelem a nejvýznamnějším goethovským badatelem své doby, germanistou Karlem Juliem Schroerem. Byl to on, kdo poznal zvláštní nadání mladého studenta a navrhl mu k vydání Goethovy přírodovědecké spisy v „Kürschnerově Národní literatuře“. S tím spojené povolání zavedlo Steinera později do Goethova a Schillerova archivu ve Výmaru, kde byl od roku 1890 do roku 1897 intenzivně činný jako stálý spolupracovník. Již uvedený spis „Základní linie teorie poznání Goethova světového názoru“ a roku 1897 vydaný spis „Goethův světový názor“ jsou výsledkem této práce. Šlo o to, aby Goethovy přírodovědecké studie, které byly namnoze považovány za zbytečné snahy laicky postupujícího neoborníka, byly ospravedlněny před fórem filosofie a přírodního bádání 19. století a dopomoci jim k hlubšímu pochopení.

Že tyto snahy Rudolfa Steinera a četných jiných goethovských badatelů dosud nevedly k průlomů, netkví v Goethově „nevědeckosti“, ale v jednostranně výrazných zvyklostech myšlení většiny

duchovní složku zahrnout do pozorování přírody. Proto musí moderní duchovní vědu naprosto odmítat. Kdo prohlédne jejich jednostrannost a neschopnost, aby učinili po právu organickému a duchovnímu životu, bude Goethovu naléhavou žádost vyvinout organice přiměřenou metodu bádání sledovat s největším zájmem a oceněním jejího světového významu.

Při svých dlouholetých botanických studiích nevycházel Goethe z teorií, nýbrž - jako každý pravý vědec - z pokud možno přesného a obsáhlého pozorování rostlin samých. Proto vysoce oceňoval badatelskou píli a přesnost Linného, který jako první přírodní badatel uvedl téměř nedozírnou bohatost světa rostlin do přehledné soustavy a rostliny klasifikoval podle znaků jejich květů. Na druhé straně si však Goethe všiml, že toto převážně zevně orientované, rozumové pozorování nečiní po právu skutečné podstatě rostliny a nemůže se jí přiblížit. Nakonec veškerý vědecký pokrok závisí na správném položení otázek. Univerzálně založený Goethův duch hledal obecný, nadřazený princip, který musel být základem celého vzniku rostlin. Projevuje se například v tom, že každá rostlina - přes rozdílnost druhů a diferencovanost tvarů jejich listů - *se zelená* a v asimilačním procesu má hmotný základ. Co ale činí rostlinu rostlinou?

Především se setkáváme s matoucí rozmanitostí nejen v tisících družích jediné rostlinné čeledi, ale již v každé jednotlivé rostlině. Ta přece vykazuje nejrozličnější utváření, jako klíčící lístky, části květné koruny, tyčinky atd. Dokonce zelenající se výhonek jednoleté rostliny vykazuje většinou zcela rozdílné tvary listů. Listy blízko půdy se ještě podobají těžkopádným zárodečným listům, jsou menší, zakulacenější a přecházejí do zcela vyvinutých, často silně členitých listů uprostřed výhonku, aby se zase v blízkosti květu zjednodušily, zmenšily, zúžily a zahrotily. Goethe postihuje tyto projevy růstu v jejich celistvosti, mluví o fázi *rozšiřování* a *stažení* (viz obr. 2).

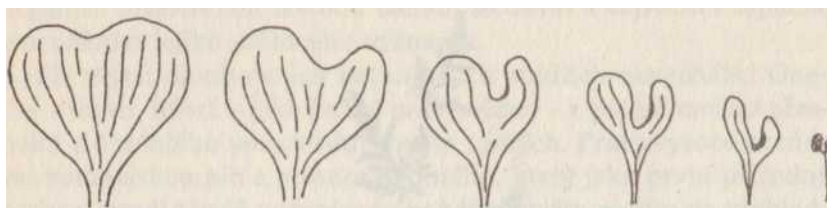
Při přesnějším pozorování je zjevné, že části barevné květné koruny, tyčinky i ještě zelený, obzvláště zpětně vyvinutý kališní lístek jsou přeměněné listy. Je to bezprostředně patrné na zpočátku ještě zeleném pupenci tulipánu, který rudne, nebo dokonce na znetvořenině, zpola zeleném a zpola červeném listě pod květem,

Obr. 2: Postupný vývoj formy listů vlčího máku (Papaver rhoeas)

*Bockemuhl, Životní souvislosti,
vydání přírodovědecké sekce Goetheanum, Dornach.*

jenž potom chybí v jeho šesti korunních listech. U většiny květů chybějící přechod korunních lístků do tyčinky lze zase zjistit u každé zahradní růže (viz obr. 3).

Obr. 3: *Metamorfóza okvětních lístků (druhé stažení) listů koruny zahradní růže v prašník. Přechodné formy jsou chápány jako druh znetvoření.*

Ale i plod se tvoří - hůře poznatelně - většinou ze srostlých a nalévajících se zárodků listů. Existence semene je také určována drobným jedním nebo dvěma zárodečnými listy, které nyní při klíčení jasně vystoupí. Celá rostlina je „vpřed i vzad“ pouhým listem!

Líčená plynulá změna podoby - metamorfóza listu - prostupuje takto celý diferencovaný růst rostliny nad zemí. Objevem, že list je organická prvotní forma, která je základem všech tak rozmanitých doprovodných tvarů rostlinného procesu, se Goethe značně přiblížil své naléhavé žádosti najít ve všech částech rostlinného organismu společný prvek. Tento objev uznala i botanika. Ale ještě nenašel „*prarostlinu*“, kterou hledal. Goethe přece byl, již před Haecklem a Darwinem, badatelem v nauce o původu. Byl si vědom, že nejrůznější druhy jedné čeledi, jako snad okolo 6000 druhů pryskyřníkovitých, musely během doby vzniknout z *jedné*, relativně nediferencované podoby. Ale kde najít plastickou, všech rozdílností ještě schopnou výchozí podobu, z níž by mohly být odvozeny *všechny* rostliny? Goethe se s ní setkal na své italské cestě, která znovu podnítila jeho vědeckou zvědavost spoustou jižních druhů rostlin, které do té doby neviděl. Byl velice překvapen! Hledanou prarostlinu nelze najít ve smyslové oblasti. Je přítomná jako *nadřazený*, utvářející a tvůrčí princip v každé jednotlivé rostlině. Působí a je postižitelná v zákonitosti, která je základem me-

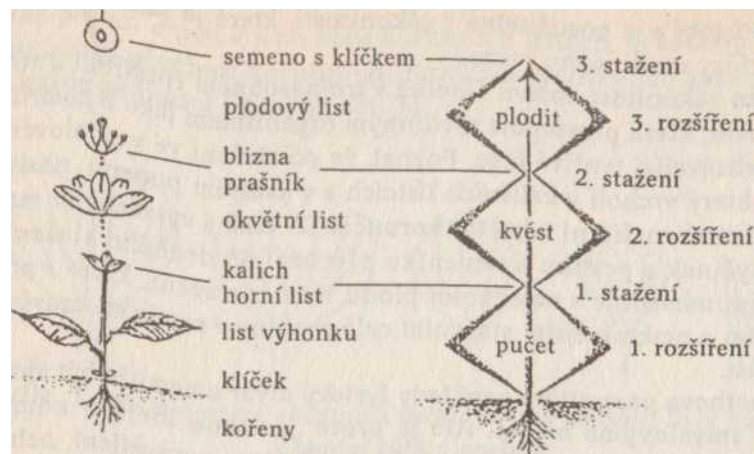
tamorfózy rostlinného tvaru.

Tuto zákonitost objevil Goethe v trojnásobném rozšíření a stažení listu, která prostupuje rostlinným organismem jako v *polaritě* se odehrávající tvořivá fáze. Poznal, že po stažení ve vrcholovém listu, který vrcholí v kališních lístcích a v květním pupenu, následuje druhé rozšíření v květní korunce. To však s vytvářením malých tyčinek a pestíku a semeníku přechází do druhého stažení. Po něm následuje s naléváním plodu třetí roztažení, které s posledním a nejkrajnějším stažením celé rostliny v semínku uzavírá její růst.

Goethova prarostlina není tedy fyzický útvar a nemůže být viditelná smyslovými očima. Ale je proto „pouhou idejí“ v nominalistickém smyslu, snad teoretickým pokusem o vysvětlení, nebo jen hypotézou? Před touto základní otázkou stál Rudolf Steiner. Zodpověděl ji v pozitivním smyslu osvětlením Goethovy metodiky z hlediska teorie poznání. Goethe nedokazoval rozumová zjištění, nýbrž v živém myšlení modeloval fáze růstu rostliny takřka vnitřně a pojmově postihl její trojnásobný životní rytmus. Tak mohl vnitřně postihnout, co působí v každé rostlině jako nehmotný princip. Odívá se do své látkovosti, aby se stala zjevem. Nejen až u člověka, ale již v rostlinném organismu máme co činit se setkáním dvou světů. Proto pro jeho skutečné pochopení nestačí pouze na fyzické zaměřený „pozitivistický“ nebo molekulárně biologický způsob pozorování (viz obr. 4).

Základními pojmy Goethovy nauky o metamorfóze rostlin jsou metamorfóza, rozšíření a stažení, polarita a stupňování. Jsou to klíčové pojmy, které - správně pochopené a uplatněné - by otevřely biologii cestu k podstatě přiměřenému pochopení všech organismů. Svůj původ nemají v logických závěrech jako fyzikovy pojmy, nýbrž v síle úsudku nazírání (*anschauende Urteilskraft*). Ve vnitřní pohyblivosti, která je schopna sledovat proces vznikání organismu, viděl Rudolf Steiner podstatný pokrok Goethovy metody.

Ve fázi rozšíření se do látkové stránky světa vpracovává to „ideově-duchovní“ a zjevuje se na prvním stupni. Ve stažení, jemuž vždycky odpovídá jisté *zpětné utváření* organizace, se opět stáhne zpět. Právě se objevující květ rostliny není náhodným produktem

Obr 4 Schéma prarostliny a základního zákona metamorfózy Tři fáze změny rozšířenu a stažení

mutace. Goethe ho označuje jako *stupňování*. Všem rostlinám společná zeleň se zde proměňuje ve všechny barvy spektra. Toto je obohacením. Ve smyslu nauky o metamorfóze to ale znamená: v příslušné rostlině působící idea se objevuje na vyšší úrovni obnovena a ve zjevu dokonaleji vyjádřená. Je schopna fyzicky lépe ukázat svoji pravou podstatu. Při stupňování jde o pravý vyšší vývoj. Ten je však tedy nutné, přiměřeně podstatě, uznávat jako *smyslově-nadsmyslové* dění.

Kdyby se rostlina teď takřka *vyžila* v kráse lístků okvětní koruny a tím se stala naplněným květem, byl by jí zamezen další vývoj. Teprve obnovené další zpětné utváření až k rozložení do tyčinek přes následné oplodnění, které se rovná obnovenému nalezení sebe a spočinutí ideje ve smyslovém světě, umožňuje její třetí a poslední vystoupení. Vytváření plodu shrnuje celou bytost rostliny ve hmotném vyjádření, která se v semínku téměř zcela uvolňuje ze zajetí ve hmotě. *Vývoj je tedy možný pouze v poli napětí polárních procesů.* S rozšířením a stažením se díváme na nadřazené evoluční a involuční procesy, které se rovnají dýchání mezi hmotným a nehmotným světem, mezi hmotou a duchem. Jak ještě uvi-

díme, základem života vyšších přírodních říší jsou stejné prvotní principy v přiměřeně obměněné nebo vystupňované formě.

Tak jako se každá nově objevená planeta nebo uměle vytvořený

satelit musejí pohybovat po eliptických drahách, tak se musí každý organismus rozvíjet podle prvotních principů Goethovy nauky o metamorfóze. Proto Rudolf Steiner nazval Goetha „Kopernikem a Keplerem“ organického světa.

Také Goethe si uvědomoval základní význam své metody, i když ji nedovedl vývojově teoreticky zdůvodnit. Jednou přece poznámenal: Kdo pochopil prarostlinu jako ideu, je schopen sám vynalézat rostliny, které by musely být podle pravidla. Přitom je ovšem třeba chápat právě ten který typ jednotlivé velké rostlinné čeledi, liliovitě, růžokvětě nebo hvězdíkovitě, jako metamorfózy prarostliny a určovat je jako podřazené ideje a dále je diferencovat. Kdo zažije, jak jsme například v geometrickém myšlení schopni již zúžený pojem rovnoramenného trojúhelníku obměňovat v představě v nesčetné, ba v nekonečně mnohé podoby trojúhelníků s ostrými nebo tupými úhly, které jsou všechny různé, ale přesto „správné“, pochopí shora uvedený Goethův výrok. Zároveň však také zjistí, proč je možné, že jediný typ rostliny, jako třeba čeleď růžokvětých, může vytvořit kolem 3000 různých druhů s více než 100 rody. Každé ideji je vtištěna jako praobraz tvůrčí utvářející síla, která je schopna tisícinásobně se projevovat. Při tom samozřejmě hrají roli střídající se vnější podmínky a přizpůsobení se těm či oněm faktorům. Avšak okolí může téměř jen klást otázky, na něž aktivně zevnitř odpovídá duchovní instance. Totální neuznání této skutečnosti tragickým způsobem uzavírá moderní biologii přístup k podstatě života a zabraňuje spiritualizaci přírodní vědy. Kdyby však dnešní přírodovědec přemýšlel o člověku samém ve smyslu výše provedeného geometrického tvořivého procesu, dospěl by k plodné otázce, zda by také v ostatní přírodě nemohla být smysluplně plánující cílevědomost a nehmotná tvůrčí utvářející síla.

Jiný Goethův výrok také osvětluje jeho vědomí o plodnosti jím vytvořené metody, totiž že by rád jednou podnikl cestu do Indie ani ne tak proto, aby viděl něco nového, ale spíše aby to nové pozoroval *svým způsobem*. O to se mimo jiné pokoušel, když svá morfologická pozorování rozšířil na říši zvířecí a lidskou. Při tom objevil mezičelistní kost a pokoušel se chápat utváření lebky jako metamorfózu a stupňování páteřních obratlů. Tak byl Goethe na nejlepší cestě k objevení praobrazu zvířat, i když se mu toto vyvrcholení jeho morfologických studií již nepodařilo. V následující

kapitole bude ukázáno, že na ideu člověka samu je nutno pohlížet jako na tento praobraz.

Na závěr této úvahy pohlédneme krátce spolu s Goethem na vývoj člověka. Růst dětského organismu je podmíněn dělením buněk a jejich mimořádně velkým množením. Tělo tím stále přibývá na velikosti a hmotnosti. Matka dokonce může denně sledovat prospívání kojence váhovým přírůstkem. Stojíme před velmi komplexním, organickým „rozšířením“. Je ale tento růst dítěte opravdu jen biologickým, buněčným, kvantitativně postižitelným děním v „pozitivistickém“, materialistickém smyslu?

Viděno Goethovými očima, zúčastňujeme se vstupu duchovního principu, *ideje* vyjadřující člověka, která se pomalu, ale cílevědomě vpracovává, s utvářející silou a vůlí k životu do jí nabízeného tělesného základu. Dětský růst pochopený hlouběji a pravděpodobněji je výrazem procesu vtělování, tedy nepřetržitého setkávání ducha a hmoty. Co sem vstupuje, to se projevuje v prvním úsměvu dítěte právě tak, jako když se naučí vzpřímeně chodit nebo mluvit. Vede to k nepostižitelnému setkání s duchem druhého člověka, a teprve toto setkání je nakonec zdrojem mateřské lásky, dokonce lásky člověka k člověku.

Avšak i lidský organismus je schopný se vyvíjet pouze v oblasti napětí polarit. Veškerému životu nadřazený protiklad je protiklad vznikání a zanikání, narození a smrti. Viděno zevně, musíme spoluprožívat, jak tento organismus *stárne*. Když se každá meziobratlová ploténka smrští o 1 milimetr, zmenší se organismus o 3 centimetry. Ženský organismus ztrácí relativně brzy svoji schopnost rozmnožování. Pomalá ztráta vody v kůži vede k prvním vráskám a ochabující vitalita již nestačí zásobovat šedivějící vlasy pigmentem. Kostí hrozí lámavostí a ztrátou vápníku. Stojíme před *involuční* fází, táhnoucí se po celé roky, spojenou se „stažením a zpětným utvářením“.

Kdo vidí jen tyto zevní a svým způsobem nepochybně negativní jevy stárnutí, vydává se v nebezpečí, že bude reagovat úlekem, strachem nebo depresivním rozladěním. Avšak celostní goethovské pozorování se také musí zaměřit na to, že se tím duchovní podstata zvolna vzdaluje svému organismu, uvolňuje se z vázanosti na tělesnost, aby připravila konečné osvobození z oblasti zemské pomíjivosti. Ale právě toto osvobození *může* stárnoucího člověka stále silněji vést k sobě samému. V procesu zvnitřnění, jenž provází normální involuci,

může zazářit rozvážnost a moudrost. Toto „stupňování“ ve vyvíjející se životní zralosti také umožňuje vycházet vstříc bližním s hlubším porozuměním, laskavostí a dobrotou, tedy stručně řečeno: stát se duchovnějším a lidštějším.

Je to bytost já, zmíněná již v první kapitole, která se vyvíjí v oblasti napětí naznačené polaritě a duševně-duchovně dozrává.

Protože goetheanistická metoda přivádí k nadhmotné tvořivé síle idejí působící v organismech, může její používání prakticky stále více překonávat současný nominalismus a intelektualismus. Pozitivistická přírodověda, zaměřená pouze na materialistické prvky, bude stále více odvádět od člověka. Protože goetheanismus již na nejnižším stupni života, tedy v čistě organické, rostlinné oblasti, zahrnuje v ní působící duchovní složku, byť v ještě tak nedokonalé formě, míří *nahoru k člověku*, v němž se jedinečně projevuje duchovnost vládnoucí ve stvoření. Goethova metoda umožňuje nejen spiritualizaci biologie, nýbrž zlidštění přírodní vědy. Tím je ale současně budován most k anthroposofii *jako uvědomění svého pravého lidství* (Rudolf Steiner). Toto musí být stále jasněji vypracovááno v dalších úvahách, v nichž půjde o to, aby byla redirkcionismem zploštěná stupňovitá stavba přírodních říší nově vybudována podle požadavků doby.

Walther Bühler